

Перша держава славянська,

РОЗВІДКА ІСТОРИЧНА,

написав

Мирон Юрдуба.

Вступ.

Славяни виступають на історичному полі доперва під пізну пору. Сусіди їх — германські племена мають за собою вже цілий ряд держав з славними королями, щасливих воєн і походів, тоді коли про Славян ходять що-йно глухі вісти. Їх описують дикими безладними громадами, без найменшої кріпшої організації; тим то й не в силі они зовсім оперти ся чужим наїзникам, а коли й опирали ся то дуже слабо. На їх долю випало покоряти ся як не одному то другому племені. Витворюване держав бачим у Славян доперва в IX та X віках.

Тим більше зацікавила учених вість про славянську державу в VII віці. Кілька стрічок, франконського хроніста Фредегара, визвали спір, що зазначив ся зовсім вже показною літературою. Оповідання Фредегара таке темне і недокладне, воно остає в такій суперечности з пізнішим жерелом „*Conversio Wogolarum*“, що дає дуже вдячне поле накопиченню здогадів і гіпотез. Повстанне держави, народівість володаря, обсяг его пановання, ба й пояснюване переказаних Фредегаром імен, дали почин множеству поглядів і здогадів дотично сеї теми, що одні одним дуже суперечать. Найдти ся в цілій тій літературі ледви чи буде легше, як здати собі справу з оповідання Фредегара. Вважають непевним, що Само справді був купцем. Яблоновский перший вважав его воєнним чоловіком (дружинником). З ним згаджали ся Гебгарді і Пельцель. Про егож народівість не порішено доси ще й того, чим він справді був,

Франком чи Славянином. За славянським походженням Самона обстають Паляцкий, Шафарик, Крек, Успенский. Вони бачать в нїм члена славянського племені Вельтів, котрих около 622 р. поконали Франки і загорнули під своє володіння. Противну гадку про походжене нїмецке заступають в значнім числі переважно нїмецкі вчені: Цейс, Бюдінгер, Голуб, Голь, Томек, Діміц, Льозерт, Губер — всі вони намагають ся піддержати звістку про єго франконське походжене. Нерішучо висказує ся Кронес. Він припускає, що Само може й був Славянином з Франконської держави, але може і Франком. Нема вже сумніву в тїм, що центр славянської держави становила Чехія, але не всі годять ся в тїм, чи она обмежувала ся лиш на північний берег Дунаю, чи може сягала й дальше, на полудне. Назва Воґастібургі дала нагоду до різних конектур і здогадів. Много вчених не могли собі витолкувати виступу Льонгобардів, про що говорить Фредегар. Із-за того то Цейс а за ним Бюдінгер ставлять на се місце Баварів. Отсе питання, котрі в так званій „самоньській квестії“ ждуть відповіди. Перша славянська держава стала в останнім часї перворядним історичним проблемом. Рішити сей проблем тяжко було тому, що до недавна ми не мали ні одной, справді наукової студії про Фредегара. Що-й но коли Бруно Круш зладив своє знамените виданне сеї хроніки¹⁾ і вияснив єї становище зглядом там записаних вістий, стала лекша розвязка сего питання. По єго думці, ціла хроніка принадлежить трем авторам. Оповіданне про Самона походить від третього автора, що списав свої замітки коло 660 р. Се жерело, будучи сучасним свідоцтвом, тим самим вже має перворядне значіне і заслугує безперечно на віру.

§ 1. Прихід Славян.

Первістні селища Славян становлять до нинїшного дня спірну точку у всемірній історії. Для нас се не важно чи они сидїли лиш над Припєтю і горїшним Днїпром, чи осади їх обїймали й просторони дальше до полудня. Важнійшою річєю булоб дізнати ся, коли Славяни прийшли у теперішні австрійські краї, бо на сїй підставі моглиб ми заключати, якого рода були їх відносини до Франків в часї генези держави Самона. В останнім часї зискала перевагу гадка Цейса,²⁾ до якої, між иньшими, прилучив ся також Бюдінгер,³⁾

¹⁾ *Scriptores rerum Merovingicarum* II том, Ганновер, 1888.

²⁾ *Die Deutschen und ihre Nachbarstämme* ст. 636.

³⁾ *Oesterreichische Geschichte*.

що в протязу VI в. незнано ще зовсім Славян над Лабою. В звістках Павла Диякона¹⁾ являють ся они в перве в р. 595 в борбі з Баварцями, отже на тій підставі припускають, що й десь під ту пору, себ-то під кінець VI в. замандрували сюди. Але коли згадаємо спосіб, яким відбували ся мандрівки славянські, мусим прийти до иньшого виводу. Вінди не посували ся зі скоростю блискавки, як се було звичаєм азійських кочевиків. До сего мусімб мати сильнійшу організацію з одним начальником, а як раз его бракувало Славянам. Се знаєм докладно, бо як відомо, не було навіть у словянських мов слова на означене начальника племені. А де бракне назви, там само по собі нема й самого поняття. Слово „кнезь“ котрого вживали опісля в тім значіню, германського походження, від „kuning“. Також Прокоп²⁾ оповідає про Славян, що тії ніякому начальникови не повинують ся. Перша звістка про славянського князя сягає лиш кінця VI в. Із трех великих мандрівок народів в Европі, германської, славянської і тюртеко-угрської перейшла найсупокійнійше славянська. Вона посувала ся тихо, без шуму, без геройских чинів та гучних подвигів. Задля того й нема ніяких славянських поем із періоду мандрівок. Їх похід — то напливання филь етнічних у опущені, порожні місця. Лише поволи і в малих групах посували ся Славяни на перед. А що знаходимо їх в 595 р. вже близько Адрийського моря, то мусим прийти до пересвідчення, що вони в Чехах і над Лабою сиділи вже довгий час перед сим.

Що Славяни вже в VI в. усадовили ся над Лабою аж до Балтийского моря, про се маємо докладні звістки у византійских хроністів: Теофілякта Сімокатти і Прокопа. Що їх вже кілька раз наводжено, то обмежимо ся на подане змісту їх оповідання. Теофілякт Сімокатта³⁾ розказує, що в часі володіння цісаря Маврикія, себ-то під кінець VI в. піймано трех славянських мужів. Они не мали зі собою ніякого оружя, лише цитри. На запитанне цісаря, якого вони племені, і з яких країв приходять, відповіли, що вони Славяни і живуть над Західним Океаном. Отже виходить, що Славяни під кінець VI-го в. вже розложили ся над морем Балтийским, правдоподобно між Лабою та Одрою. Ще докладнійше оповідає Прокоп:⁴⁾ В р. 494 Герулї побіджені Льонтобардами поділили ся на дві

¹⁾ Historia Longob. IV, 7.

²⁾ De bello Gothico III. 14.

³⁾ VI. 2.)

⁴⁾ II. 15, de bello Gothico.

части, з них одна покинула свою батьківщину, промандрувала через всі славянські краї, далі через пояс пустині, що відділювала Славян від Варнів а в кінці дійшла аж до Датчан. Проф. Бюдингер¹⁾ опрокидує гадку Рудгарда,²⁾ що під ту пору Славяни в Чехії вже осіли були, бо — каже — Герули не конче мусіли йти як раз через Чехію. Для нас вистане певність, що Славяни вже під кінець V в. мали свої оселі над Одрою і Лабою, а сего, по тій звістці, чейже ніхто не заперечить! Територію славянську означають докладно слова Прокопа, що они граничили з Варнами: се ясно вказує на долішну Лабу. А що йде бесіда про многі славянські народи³⁾ і що Герулі вийшовши з своєї вітчизни безпосередно наткнули ся на Славян, то ми не помилимо ся, коли припустимо, що Славяни сиділи вздовж Лаби таки аж у нинішну Чехію і Моравію.

Так показуєть ся, що перехід із V-го до VI в. треба покласти яко *terminus non post quem* появи Славян в західних краях. Основнійший розслід історії європейської мандрівки народної може час приходу Славян ще ближше означити. То удало ся вже Ресле-рови⁴⁾ та Крекови⁵⁾ і ми вповні годимось на їх виводи. Упадок Гуннів змінив відразу етнічний вигляд Європи. „Готи і Гепіди зайняли зараз середину кріпости карпатської, а внішні краї полишили першому-лучшому охочому їх зайняти“. Само по собі, першими що тим похіснували ся були Славяни. Майже рівночасно відбував ся рух племен германських на захід; вони зайняли краї романські і заложили на руїнах Римської імперії нову державу. Краї над Одрою і Лабою опустошили. Маркомани і Квади, потягнені походом Атилі 451 р., зникли. Так Славяни мали перед собою вільне поле і тому з всякою рішучістю мусимо прийняти, що вони й скористали з тої нагоди і в роках 454—495 пересунулись на захід. А що не могли вже далше рушати на захід, то звернув ся їх натиск на полуднєвий захід. Ми вже замітили, що Вініди лише громадами, малими відділами пропихали ся на перед. В зайнятій куснику краю закладали гбір, що служив точкою опори до дальших опера-

¹⁾ Oesterreichische Geschichte I. 75.

²⁾ Münchener gelehr. Anzeige, 1843.

³⁾ τὰ Σκλαβήρων ἔθνη ἅπαντα. Procopius cit. I. II. 15.

⁴⁾ Ueber den Zeitpunkt der slavischen Ansiedlungen a. d. unteren Donau (Sitzungsberichte der k. k. Akad. d. Win. in Wien. Hist. phil. Cl. 73 B.).

⁵⁾ Einleitung in die slavische Literaturgeschichte. Gratz 1887.

цій. Коли Льонгобарди покинули Паннонію, Славяни перейшли Дунай, розширили ся по Австрії і Стирії та, як сказано, находим їх коротко перед роком 600 недалеко Фріавлю.

§. 2. *Перший історичний виступ полуднево-західних Славян та їх взаємини з Аварами.*

Так прожили Славяни в краях придунайських спорих шмат часу, заки західні хроністи вважали відповідним згадати про їх існування. Се толкувати треба по-части незнанем етнічних відносин Сходу, яке було у народів західних, по-части знова тим, що Славяни не вели ніяких воєн, отже не давали нагоди до згадування свого імени. Коло половини VI в. рухнули Обри або Авари, споріднені з Турками і Гуннами, зі своїх осель над Каспійським морем, вдерли ся до нижньої Угорщини і помагали Льонгобардам при покореню Гепідів. Они то розсіли ся, по відході Льонгобардів в Італію, на цілій рівнині наддунайській і підбили сусідні їм племена Славянські. Доховав ся переказ, що коло р. 578 кахан вислав посольство до славянського князя Лаврита та візвав его, щоб ему покоров ся.¹⁾ Обри заливали Турингію під кінець VI в.; отже під той час мусіли Славяни бути вже їм підвласні, бо инакше не малиб крізь їх краї свобідного переходу. В роках 570—590 тягнуть ся борби Аварів з Льонгобардами. Ми маєм всяку підставу додумуватись, що й Славяни, яко їх підвласні, брали в них участь, хоч, правда, на се нема ніякого свідощтва. Дперва під р. 595 дізнаємо ся, що Тассільо находить з війском на славянські краї. З разу мав навіть побіду, але коли Обри наспіли Славянам на підпомогу, знищили вони зовсім Баварців.²⁾ На тій підставі можемо виводити, що властивим „spiritus movens“ Славян були як раз Обри, хоч певно не в такій степені, як хоче Мухар.³⁾ Похід Тассіля був без сумніву лиш відплатою за набіг Славян, що тії виконали яко помічники і підвласні Аварів. Про новий набіг Славян на баварський край довідуєм ся вже по смерти Тассіля: вони напали в 610 р. на Гарібальда, і побідили его під Агунтом. Але незабаром їх прогнали.⁴⁾

¹⁾ Stritter, Pars I Slavicorum § 50 cit. ap. Успенській, Первыи славянскіи монархіи, Петербургъ 1872.

²⁾ Paulus Diaconus IV. 7. 11.

³⁾ Steiermärkische Zeitschrift 1830 ст. 100 і далі.

⁴⁾ Paulus Diaconus IV. 41.

Для нас важне, що місто Агунт, тепер Іннґен, або по думці інших Ліенц, недалеко жерел Дравн, стає границею між Баварцями а Славянами. Заразом посувають ся ті останні на полудне. Під проводом Обрів набігають коло р. 600 на Істрию, що під той час належала до Византийского цїсарства.¹⁾ На розказ кахана являють ся Славяни союзниками Льонґобардів при облозі Кремони в р. 603.²⁾ В кінці тратить марґраф істрийский Гізульф в борбі з Обрами життє, коло р. 610, а Славяни пустошать єго край. Сини марґрафа, Тазо і Како дістались у неволю аварску; їх потягли Обри зі собою у Паннонію.³⁾

Ми дозволили собі відбігти троха від властивої теми, а се для того щоб виясувати добре всі обставини, серед яких уформувала ся держава Самона, та щобн найти опору до дальших виводів. Ми бачимо, що при всіх тих борбах і нападах виступають Славяни яко передова сторожа (Vorkämpfer) Обрів. Так потверджують ся слова Фредегара⁴⁾. Яка була судьба Славян під їх рукою, можемо мати понятє вже на підставі характеристики Аварів, яку находимо у сучасних хроністів. Був се на скрізь воевничо-рабівничий народ, звістний і проклятий із за своєї жорстокости. Коли Фредегар розмальовує нам яркими красками гірку долю Славян під аварским ярмом, то не пересаджує зовсім! Дивним дивом видало ся Паляцкому,⁵⁾ що сеся звістка „стоїть в суперечности не лише з історією, з людскою натурою і загальним розвоєм річнй, але й по части зі собою самою“. За ним висказав туя гадку й Дан.⁶⁾ Ми вже доволї просторо обговорили, як то як-раз з історії виходить, що Обри послуговували ся Славянами при своїх походах. Се лежало як раз у звичаю Аварів — скілько лиш можливо було, другими вислугувати ся. Они прийшли з степів далекого сходу та попали в Паннонії у иньші обставини, тож не могли відразу до них приладити ся. Так незнана їм була облога кріпостей і для того машини для облоги приготувували їм византийські полонники. Се також відома річ, що Славяни

¹⁾ Ibidem IV. 25.

²⁾ Ibidem IV. 29.

³⁾ Ibidem IV. 38. 42.

⁴⁾ Cf. Zeuss: Die Deutschen und die Nachbarstämme. Šafařík: Slavische Alterthümer II Bd. Muchar: Versuch einer Geschichte der slavischen Völkerschaften (Steiermärkische Zeitschrift 1830 p.)

⁵⁾ Fredegari Scholastici Chronicon IV. 48.

⁶⁾ Dahn Felix Dr. Urgeschichte der germanischen u. romanischen Völker, III, 606: у Овкена II, 2.

будували їм судна річні і тратви. Ганебне поведжене зі славянськими жінками, про яке оповідає хроніст франконський, не противить ся зовсім „людській природі“. Противно — се був як раз рис характерний східних горд, що вони жінок своїх підданих вважали, подібно як ціле їх майно, добичею воєнною і своєю власністю. Гнет мусів бути дійсно страшний, бо згадка про жорстоке ярмо Обрів жила ще довго між Славянами. Ще в XII в. розмальовує нам Нестор, що черпав з подань народних, ще страшнійший образ судьби Славян під кормигою Обрів. Навіть само імя „Обр“ служило опісля для означеня якоїсь страшної, надприродної сили: Нашому понятію „велет“ відповідає чеське „obv“ і польське „olbrzym“ (старопольське „obrzum“). Тут то находять слова Фредегара виразне потверджене своєї правдивости.

§. 3. Бунт Славян. Само.

Гнет з гори викликує все реакцію. Панованне аварське над Славянами не тревало дуже довго. Интересна звістка Фредегара, що доперва сини Обрів, що ті сплодили з славянськими жінками, підняли бунт¹⁾. Льозерт²⁾ та Август Діміц³⁾ беруть сесе оповіданне дословно і розказують про який рід пів-Обрів (!?), що одудичив частину дикої хоробрости своїх батьків і через се мав більш сили відпорної. Вже знане підставових відомостей етнольоґії вистане, щоб відкинути гадку про так далеке змішане крови обох рас, яко неможливу. До сего треба було-б соток літ спільного життя. Словами своїми натякає Фредегар радше на се, що Венди через час тревання одної генерації, себ-то більш-менч 30—40 літ, находили ся під ярмом Обрів.

Підняв ся бунт. Пристрасти довго душені розгоріли ся тепер цілою силою. Рух і переворот обняв много більшу просторонь як доси думали. Бо не лише основане самотійної самоньскої держави було его наслідком, але також мандрівка Сербів і Хорватів на балканський півостров. Дивним-дивом ще досі ніхто не пробував — бодай скілько ми знаємо — получити сї дві сучасні події і розслідити, чи не мають они одиноких причин і чи не стоять зі собою в звязи. Гіпотеза Паляцкоґо⁴⁾ що Серби і Хорвати доперва в 639 р.,

¹⁾ Cit. I. IV. 48.

²⁾ Beiträge zur älteren Geschichte Böhmens (Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 23 т. 2 ст.)

³⁾ Geschichte Krains. Leibach 1874. I т. 103 ст.

⁴⁾ Geschichte Böhmens Prag 1844 I р. 81.

утікаючи перед Самоном, що і в сі сторони хотів розширити своє володіння, замандрували на Балканський півостров, дуже неімовірна і не маючи жадної основи висить у воздуху. Правда, і ми не маєм ніяких безпосередних доказів на підперте нашого твердження. Однак рівночасність обох рухів, а також обставина, що Константин Багрянородний кладе первістні сядьбища Сербів і Хорватів менч-більш у тій території, де потім повстала держава Самона не позволяють дальше сумнівати ся, що між обома подіями була звязь. Інтересно, що Константин говорить про сі первістні осади Сербів та Хорватів: „Хорвати, що тепер мешкають в Дальмації, походять від Хорватів поган, що їх також Білими зовуть. „Тії мешкають близько Франків і граничать зі Сербами“... „Серби походять від Сербів поган, котрих зовуть також Білими. Тії мешкають... там, де розлягає ся край Боїв, так ними названий; також Франки граничать з їх оселями“. ¹⁾ З огляду на се годі довше сумнівати ся, що первістні оселі Сербів та Хорватів простирали ся за Карпатами, правдоподобно над горішною Вислою і на захід аж по Лабу. Се потверджує також назва західної Галичини „Біла Хорватия“, що приходить ще в історичних часах. На се вказують в кінци теперішні оселі Сербів над Лабою; а й Фредегар розказує, ²⁾ що частина Сербів під князем Дервином була підвласна Франкам. Істноване племен хорвацких в старинній Чехії доказане навіть документально. Сесі сербско-хорвацкі племена зносили з одного боку гнет Франків а з другого Обрів.

Поодинокі локальні бунти могли вже скорше вибухати і без сумніву викликали що раз більший гнет. Невдоволенє мусіло бути загальне. Довго придушуваний огонь реакції вижидав лише нагоди, щоб ясным бухнути поломінем. Така від давна ожидаана нагода прийшла в р. 626. Авари хотіли похіснувати ся критичним положенєм Византійскої держави і заляли край аж по Царгород. Ми знаємо, що се було звичаєм кочевих орд — вирушати на свої походи воєнні цілою масою. Тепер підняли ся Славяни на цілій просторони від Дунаю аж по Вислу. Фредегар вправді каже, що бунт наступив вже в р. 622/3 але ми знаємо цілу недокладність хронологічних дат з того часу, коли числено лише роками пановання королів. Також зовсім справедливо замічає Я. Голь, що ся звістка доперва опісля всунена третим автором. Сеж булоб неможливим, щоб Обри лишили бунт за плечима і неважаючи на него підіймали похід на

¹⁾ Constantini Porphyrogenitae, De admistrando imperio 31—32.

²⁾ Cit. l. IV. 68.

чужий край Перзам на підпомогу. Також оповідає один грецький хроніст, що як раз славянський бунт був тою причиною, що прихлила Аварів до залишення облоги Константинополя.²⁾

Славяни заворушивши ся не були згідні в своїх плянах. Одна часть хотіла лиш скинути аварске ярмо, не опускаючи своєї вітчизни. Однак більша часть Сербів та Хорватів, котрих краї лежали в менш щасливім положеню, порішили покинути свої оселі. Бож там не давали їм супокою навіть і Франки, що під той час свою державу значно на схід розширили. Проте головна маса Сербів і Хорватів посунула крізь Паннонію на півостров Балканський. Тут являють ся они, як се нам доносить Константин Багрянородний,³⁾ за цісаря Гераклія, як раз підчас нападу Обрів — отже в р. 626. З початку виступили яко вороги Византийців, бо мусіли силоміць добувати собі землю для оселі. Однак небаром стали ся найбільш завзятуцями ворогами Обрів та хоронили Ромейску державу перед їх нападами.

Інша частина Славян, що збунтовали ся, остала ся в дома і пробувала з оружїєм в руці увільнитись від Обрів. На їх чолі являєсь загадочна стать Самона. Питанне про его походжене — се найважпійше, яке нам остаєсь ще до порішеня. Ми вже ві вступі замітили, що одні придержують ся сильно висказу Фредегара та вважають Самона „першим Германом, який дійшов до становища володаря між славянськими племенами“. Інші знова опирають ся на етимольогію его імени і старають ся доказати его славянське походжене. Правда, той перший погляд зискав в останних часах перевагу і німецькі вчені рішучо висказують ся, що дальшої дискусії над сим предметом нема; ми мусим однак вже тут заявити, що вважаем Самона Славянином. Сесе доказує перш за все само імя, коли его розберемо етимольогічно. Слово „Само“ не єсть нічого иншого як лиш повноголосна форма кореня сам = allein. Сесе форма повноголосна й приходить часто в сполученю з іменниками н. пр. польске *samo-władca* або велико-росийске *samo-держца*. Етимольогія сего імени від іотийского *samjan* = подобати ся або від нордийского

¹⁾ Samo und die karantanische Slaven (Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung XI. B.).

²⁾ *Τινὲς δὲ ἔλεγον ὅτι οἱ Σλάβοι θειροῦσαντες τὸ γεγονὸς ἀπῆρσαν καὶ ἀνεχώρησαν καὶ διὰ τοῦτο ἠραγκάσθη καὶ ὁ πατάρας χάγιος ἀναχωρῆσαι καὶ ἀκολοῦθῆσαι αὐτοῖς.* Chronicon Pasch. edid. Paris 306 ст. цитоване у Büdinger: Oesterreichische Geschichte I. 75.

³⁾ Cit. I. 31.

semings-pacificator, яку проф. Старек подає в Бюдинґера Австрійській історії¹⁾ сильно натягнена. Всі докази, які вже Паляцкій²⁾ навів, отже обставина, що Само, як се Фредегар виразно зазначає, був поганином, що придержував ся звичаїв славянських та удержував на дворі своїм многоженство, говорять рішучо за єго славянським походженням. Ми знаємо з історії народів славянських, що всюди, де на престолі сидів християнин, або лиш жінку мав християнку, зараз наvertsав своїх підданих. Далі — ми вже в § 1 і § 2 старали ся доказати, що Славяни вже, що найменше ціле століття сиділи над Лабою, отже мусіли бороти ся зі своїми західними сусідами Франками. В р. 622 поставив Хльотахар свого сина Дагоберта I співучастником в панованю і віддав єму заряд Австразії.³⁾ Се не була вже та давня велика Австразія, яка припала була Сігібертови I, а лише єї східна частина. Без сумніву причиною того розділу було не що инше а напади Славян, тим більше, що те саме повторило ся за Дагоберта, з причини пустошеня Самона в Тюринтії (гл. низше). Се й спонукало до наданя сильнійшої організації й окремого начальника Австразії. Власне під той час виступають Франки навіть оффензивно протів Славян. Якже-ж се можливо, щоб тії вибирали Франка своїм володарем! Таке покликунанне ворога на стіл княжий суперечить цілій внутрішній організації Славян. Від часу здобутя Туринтії Франками, були вони їх сусідами. Яка ненависть між обома племенами існувала, слідно хочби з оповідань Фредегара про безнастанні пустошення країв франконських військами Самона. І так мавби Франк поступати зглядом своєї вітчизни! Німецкі вчені залюбки вказують на Русь; повстанце сеї держави має служити анальоґією до ґенези самонської. Але-ж тепер ціла „норманська теорія“ вже погребана і ніякий серіозний учений не ломати ме за неї копія.

А однак, закидають з противного боку завсїди, хроніст, котрий жив рівночасно з описуваними подіями і проте передовсім на віру заслуґує, виразно каже, що Само був „natione Francos“. Сі слова були досі „каменем преткновенія“ оборонців славянського походження Самона. Однак ми не потребуємо враз з Паляцкім закидати Фредегару неправду і вимислюванне: єго висказ не противить ся нашій тезі зовсім! Ми лише постараємо ся розслідити, що Фредегар понимає через висказ „natio“. Се й найважнійше в ці-

¹⁾ I. 75.

²⁾ Ueber d. Chronisten Fredegar (Jahrb. d. böhm. Museums I. Bd.)

³⁾ Fredegar IV. 47. Cf. Dr Felix Dahn cit. I. III. 606.

лім тім питанню; однак ніхто доси не поставив собі тої задачі. Всі брали слово „natio“ в нашім сучаснім значіні і з того пішло ціле непорозумінє.

Перш за все мусимо замітити, що Фредетар ніколи не уживає слова „natio“ тогди, коли єму ходить про означенє народности якоїсь особи. На означенє сего він послугує ся все, в цілій хроніці консеквентно висказами: „de gente“, „ex genere“ або по просто „genere“. Для піддержаня сего вважаємо конечним навести із хроніки ті місця, де про се йде бесіда: „Eo quoque tempore Bertoldus genere Francos“ (IV. 24). „Ago rex Langobardorum accepit uxorem nomen Theudelendae ex genere Francorum“ (IV. 34). „Gundoaldus de gente Langobardorum“ (IV. 34). „Legatus tres nobilis ex gente Langobardorum“ (IV. 45). „Samo 12 uxores ex genere Winidorum habebat“ (IV. 48). „Homo quidam nomen Adalulfus ex genere Langobardorum“ (IV. 51). „Homo nomen Ermarius a pueris Aeghynnae genere Saxonum interficitur“ (IV. 55). „Dervanus dux gente Surbiorum“ (IV. 68). „Ariubertus... ex genere Francorum, Chramnelenus ex genere Romano, Willibadus genere Burgundionum, Aygena genere Saxonum“ (IV. 78). „Flegoatum genere Franco“. (IV. 89). Отже тим способом означає франконський хроніст народність певної особи. Відповідно до сего на означенє якогось народу чи племені вживає всегда лиш слова „gens“ н. пр. „Rompegius in Spaniam contra gentes dimicans plurimas“ (II. 6). „Guntramnus tante prosperitatis regnum tenuit, ut omnes vicinas gentes de ipso laudes canerent“ (IV. 1). „Theudebertus cum Saxonis, Thoringiis vel ceteras gentes“ (IV. 38). „Fertur a Francorum ceterasque gentes“ (IV. 38) і т. д.

Тепер остає ще до порішення, що хотів Фредетар виразити словами „Samo... natione Francos“. А вже ж се неможливе, щоб він при „natione“ мав на думці народність, коли на її означенє так консеквентно уживає „ex genere“? Що значить у него взагалі слово „natio“ та „natione“?

Щоб на сесе питання відповісти мусимо знова розслідити уживанє того слова на підставі хроніки. Слово „natio“ приходить тут лише два рази: 1) в II, 6: „Multo post tempore cum ducibus transaegerunt (Franci) usque ad tempora Ponpegi consolis, qui et cum ipsis demicans seo et cum reliquis gentium nationes, quae in Germania habitabant“ та 2) в IV. 58... „et Avaros et Selavos ceterasque gentium nationes... suae dictione subiciendum spondebat“. Зараз на перший погляд кидаєть ся тут у вічі обставина, що поняття „gens“ і „natio“ строго відділюють ся і то сим способом, що „natio“ взяте в ширшій значіні, а „gens“ єму підпоряд-

коване. Після того означає „natio“ зв'язь кількох „gentes“, Федерацію немов, а в дальшій значінню державу. Що до вираження „natione“ в сполученю з іменем особи, то оно приходить, крім сего місця про яке нам як раз розходить ся лише раз. Однак автор ужив єго щасливим способом в сполученю з „ex genere“ так, що меж докладно означити єго гадку. Сесе місце звучить: „Nam ille, alius Theudericus, Theuderis regi filius, natione Gothus fuit. Nativetas Theudericus regis ex genere Macedonum ita fuit... Idacius patricius et uxor Eugenia... habentes sibi puerum nomine Theudorum et puella nomine Lilam... erantque ambo natione Macedonis. II. 57. Само по собі годі ціле се реченє инакше понимати як, що Теодорик був горожанином держави готийскої, але походив з племені македонського. Тут говорить ся виразно, що єго родичі мешкали в Македонії і належали до народу македонського. Отже на наші теперішні понятя був Теодорик членом готийскої держави але народности македонської. Зі сказаного виходить, що для Фредегара був кождий „natione Francos“, хто мешкав в границях Франконської держави, отже навіть і Славянин.

Що знову тикає слова „negotiator“, яке Фредегар Самонові прикладає. то і оно не робить тут ніяких трудностей. Купців означувано між Славянами назвою „гость“; але теж саме слово приклададо ся до кождого, що прийшов з подальших сторін, до чужинця взагалі. Фредегар перетолкував єго дословно тай сим робом дав почин цілій легенді про „купця франконського“ яка ще по нинішній день удержує ся.

Так отже, на підставі висче сказаного признаємо Самона Славянином, приходюю з франконської держави. Само собою треба шукати єго вітчизни в тих околицях, де Славяни мали свої оселі, отже над середушою Лабою, бо долішна не належала до франконської держави. Паляцкый переносить її у Батавію; однак се річ вельми сумнівна, чи там Славяни коли небудь мешкали. Фредегар каже, що Само походив „de pago Sennonago“. Сесе імя завдало вже много праці нашим ученим і ми маєм вже всілякі здогади і гіпотези що до сего імени. Нам видаєть ся, що сї слова дуже підозрілої вартости — може догадка самого хронїста. Що такі непорозуміння стрічають ся в тій хроніці, на се звернув вже Дан¹⁾ увагу. Се даєть ся виправдати малим образованием хронїста. Впрочім можливе, що Фредегар мав тут на думці давні оселі Семнонів, що як раз були між

¹⁾ Cit. I. III том.

середушою Лабою та Одрою. Славяни над середушою Лабою були виставлені на напір Франків, і в кінці муєіли їм улягти, як се Фредегар про Сербів зовсім виразно замічає. Часть їх, між якою був також і Само, не хотіла зносити чужого ярма, тай ви-мандрувала на полудень. Тут наткнула ся на Славян, що бороли ся з Обрами. Ціла маса Сербів посунула дальше, але Само з горсткою товаришів прилучив ся до збунтованих. В короткім часі визначив ся в борбі хоробростю до тої степені, що его вибрали начальником, вождом. Се була дорога, на якій поодинокі князьки могли дійти до більшої власти, а то через задержане призначеної їм яко вождам необмеженої власти і на дальший час спокою. Так поступив і Само. Се по нашій думці одинока можлива розвязка цілого загадочного виступу Самона і замотаного оповідання Фредегара про сесе.

§ 4. Борба з Франками.

Таким чином увільнили ся Славяни з під володіння аварського. Само по собі борба з сего боку не скінчила ся за одним разом. Обри все думали над тим, щоб утрачені краї назад загарбати. Через нову державу мали замкнену путь на захід. Не могли вже ні-яких нападів в тамту сторону робити. Поборене Славян було їх питаннем житєвим. А вже-ж і Фредегар згадує, що „Венди під Самоном муєіли довгі і тяжкі борби зводити з Обрами, однак задля обережности все побіджали.²⁾ Також обставина, що Обри від р. 626—657 полишили византийську державу в супокою, вказує на се, що їх сили були зайняті де інде, себ-то в борбі зі Славянами.

Але з другого боку підняв ся новий ворог молодой держави. Се була Франконія під королем Дагобертом. Славянська федерація видалась тому останньому не менч небезпечною ніж Авари. Она ставала півперек его намірам розширяти свою власть на східні області. Уже в р. 629 завів Дагоберт союз з цісарем Гераклієм,³⁾ щоби, як се Успенський⁴⁾ справедливо, хоч без дальшого підтвердження догадуєсь, щоби против Славян вєспільними силами виступити. Бо лиш задля сього договору могли, як побачимо, марґрафи з Фріаулю

¹⁾ Cit. I. IV. 68.

²⁾ IV. 48.

³⁾ Fredegar cit. I. IV. 58.

⁴⁾ Успенський, Первыя славянскія монархіи на сѣверозападѣ. Петербургъ 1872 ст. 11.

брати уділ в походї. Безпосередною причиною війни був, як оповідає Фредегар¹⁾ напад на франконських купців зі сторони Славян.

Від давного часу, вже в старинї провадили через краї, тепер Вендами заселені дві важві дороги торговельні. Одна йшла з півночі, з Балтійського моря на полудне а друга на запад. Бурштин був тут головним предметом торгвлї. Попри се перевозжено футра і шкіри. Вже за часів Тацита прикрашали Гермаїи в западній Німеччинї свої шкіри, яких вживали місто одїня, пасочками і шкірками звїрів з над незваного моря²⁾. Також Адам Бременський згадує про сесю торгвлю. Фойт³⁾ каже, що ті товари спроваджували до Одри кораблем а відсеїля рікою в гору і дорогами у Галлію. Про дорогу торговельну на ориент, за яку згадує Паляцкій⁴⁾ тяжко говорити за для браку вістий про се. Така торгвля мусїла для безпечности відбувати ся великими караванами і купці були добре узброєні.

На таку то, вельми численну⁵⁾ каравану франконських купців напали Славяни, розбили і забрали всі товари. Зараз вислав Дагоберт посла іменем Сїхарія до Самона та домагав ся укараня винних. Володар славянський не хотїв посла перед себе допустити. Однак сей, перебраний по славянськи всунув ся враз зі своїми товаришами і явив ся перед Самоном. Правдоподїбно стало ся се під час збору віча, що по славянському звичаю відбувало ся під свободним небом. Тут міг легко Сїхарій вмїшати ся між товпу, коли був по славянськи перебраний та явити ся перед Самоном. Тут прийшло до „scandalum“, як ся сам хронїст висказує. Слова дяльогу між обома, які нам переказує Фредегар, то по всякій імовірности єго власна видумка. В кождім разї вивязала ся між послом та князем остра суперечка Розгнїваний Само казав в кінци викинути Сїхарія зі зборів.

Тепер стала війна неминуча. Дагоберт порішив ужити всіх своїх сил, щоби позбути ся свого небезпечного ворога. Не лише зібрав ціле військо австразійске; навіть Фріаульці та Алемани прийшли єму на підпомогу⁶⁾. Тут мусимо звернути увагу, що Цейс,⁷⁾

1) Cit. I. IV 68.

2) Tacitus Germania, цитов у Voigt'a.

3) Cit. I. I. 90.

4) Cit. I. I. 403.

5) Plurima multitudo. Fredegar IV. 68.

6) Cit. I. 637.

7) Cit. I. I. 79.

не можучи зрозуміти чому як раз Льонгобарди — як висказує ся хроніст — а не Баварці брали участь в поході, кладе тут Баварців на місце Льонгобардів. До его виводів прилучив ся й Бюдінгер. Але сеся поправка дуже самовільна і новіші вчені її відкинули. Однак ніхто не пробував оповідання Фредетара повязати зі звістками у Павла Диякона. Ми власне розказали в § 2 як Славяни та Обри спустошили Істрию, убили марґрафа Гізульфа а его синів забрали в полон. Отже Павло Диякон оповідає що Тазо і Како утікли з неволі і стали володіти батьківською землею. Вони напали відтакна славянські оселі і загорнули цілий шмат землі аж по Цілею та Медарію. Сей округ належав до Фріаульської мархії аж до часів марґрафа Ратхіса, себ-то до р. 744.¹⁾ Очевидно належить ся звістка до походу Льонгобардів, про який згадує Фредетар. Оба припадають менч більш на той сам час, себ-то р. 631 — хоча Павло Диякон не дає ніякої певної дати (*suo tempore*). До того се булоб тяжко витолкувати, що славний історик льонгобардський нічого не згадує про пізнійший наїзд Льонгобардів, колиб він дійсно відбув ся. Під тим самим роком знаходимо у Фредетара²⁾ звістку про замордоване Тазона королем Льонгобардів Хароальдом. Також розказують оба хроністи про побіду Льонгобардів а властиво Фріаульців.

Напад неприятелів був з гори обдуманий. З півночи насунули Алемани під проводом свого князя Хльодоберта; з полудня налетіли Фріаульці з Тазоном і Каконом на чолі, що хотіли пімстити ся за смерть свого батька. Властива, головна сила франконьска посувала ся просто з заходу в центр нової держави. Тут знаходили ся навіть Славяни підвластні Франкам під начальством свого князя Дервана. Відповідно до сего виставив й Само три відділи. Полудневе крило, яким по всякій імовірности проводив князь корутанський Вальдух, розбили вороги. Як вже сказано, потягнуло се за собою страту цілої полоси краю по нинішні міста Ціллі та Віндіш-Матрей³⁾. Також в борбі з Алеманами не щастило Славянам. За те рішила ся триднева битва під Воґастібургом в користь Самона. На думку Фредетара, причиною пораженя була незгода та брак єдности в таборі франконьскім. Цілий табор з величезними скарбами дістав ся в руки побід-

1) Mortuo, ut diximus, Gisulfo, Forojuliensi duce, Taso et Caco, filii eius eundem ducatum regendum susceperunt. Hii suo tempore Sclavorum regionem, quae Zellia appellatur, usque ad locum quae Medaria dicitur, possederunt. Unde usque ad tempora Batehis ducis iidem Sclavi pensionem Forojulianis persolvebant. Paul. Diac. IV. 40.

2) IV. 69.

3) Medaria у Павла Диякона Cf. Цейс, Мухар, Шафарик.

ників. Само гнав за утікачами аж по-за границі Франконської держави і спустошив Тюрингію. При тім відорвали ся сербські племена, які від певного часу були підвласні Франкам і під проводом свого князя Дєрвана прилучили ся до держави Самона¹⁾. Місто Воґастібург, під котрим рішила ся судьба молодої держави, муїло після того, як Фредегар розказує, тай після своєї назви (воґаст) лежати вже на території славянській. З многих догадок що до положеня того міста переважає тепер думка Цейса²⁾, що стріча обох війск наступила в долині річки Егер.

Під той сам час прийшли Болгари в числі більш-менш 9000 в границі держави Франконської та просили у Даґоберта охорони. Король вволив їх просьбу і визначив їм оселі в Баварії. Однак за радою своїх вельмож велів їх всїх одної ночі вирізати. Лише болгарський провідник Альтіох з 70 мущинами та жінками утік до славянського князя Вальдуха. Тільки Фредегар.³⁾ Ціле се оповідане вельми загадочне. Мабуть позваляли собі Болгари рабувати в чужім краю, що при їх азійській горойжності вельми можливе; отже масова різня була лиш реакцією огірчених Баварців. Можливо й сесе, що Болгари зносили ся зі Славянами і вістка про те спонукала короля Франків до такого жорстокого поступовання. На сесе вказувалаб обставина, що Альтіох утік до Вальдуха і там проживав много літ. Взагалі про сю подію не мож нічого рішучого сказати на підставі помотаного оповідання Фредегара.

Побіда під Воґастібург додала Самонови відваги; тепер він не обмежував ся вже обороною. Незабаром стала Тюрингія предметом найлютїйших пустошень. Ті напади Славян повтаряли ся дуже часто і то на приказ самого Самона (iusso Samone). Не одна Тюрингія терпіла від меча славянського; їх відділи заганяли ся також і в инші краї. Щоби сему станови покласти кінець, вирушив Даґоберт в р. 632 з великим війском, головно зібраним з Австразії та Бургундії. Він посував ся з Мец в східнім напрямі, прийшов під Моґунтію та задумав переправити ся через Рен. Однак тим часом предложили Саксонці через послів умову, що они берести-муть Франконські границі перед Славянами, коли король їх лише звільнить від данини. А платили они Франкам від часу Хльотаря річно 50 коров дачки. За порадою Нейстрийців, котрих напади славянські

²⁾ Fredegar IV. 68.

³⁾ Cit. I. 675.

⁴⁾ Cit. I. IV. 72.

не обходили і які із-за того лиш нерадо брали уділ в поході, Дагоберт згодив ся на се предложене. Однак Саксонці не додержали свого зобовязаня¹⁾. Те оповідане являє ся Паляцкому²⁾ неімовірно, а се тому, що Саксонці були за далеко відсунені від держави Самона, щоб могли з нею воювати. Але ж як раз через загорнене осель сербських розширило ся володінне Самона значно на північ. Вкінці, як вже ми часто мали нагоду замічати, маємо тут до діла зі сучасним жерелом, отже все, що лише не переходить можливости, мусим брати за правду.

Напади Славян тревали отже дальше. Для того був Дагоберт спонуканий нарадити ся в найблизшій році себ-то 633, з духовними та свіцкими князями, що до способів за які треба взяти ся. Наслідком цілої сеї наради був новий поділ держави франконської. Австразія зі столицею в Мец перейшла на королівського сина Сігіберта. Хуніберт з Кольонії та Адалгізель мали в его імени вести управу сего краю. Се показалося в дійстности хосенним. Як нас Фредегар³⁾ вневнює, границі франконські були від тепер знаменито боронені. Навіть довідуємо ся з дальшого оповіданя хроніки про побіду тюрингського князя Радульфа над війском славянським.⁴⁾ Однак в коротці прийшло в самій Австразії до усобиць і сварні. Радульф збунтовав ся против свого володаря Сігіберта, побідив его в р. 641 і засновав самостійну державу. Лише з імени узнавав ще над собою верховність короля Австразії. З Самоном жив від сего часу в згоді та дружбі.⁵⁾

§ 5. *Обсяг держави та єї внутрішній устрій.*

Також і місце де треба шукати першої славянської держави і єї обсяг становить від довгого часу предмет горячих спорів між ученими. Вправді тепер всі згодили ся, що осередок держави лежав в теперішній Чехії — на се вказують різні замітки Фредегара доволі рішучо. Однак як далеко протягали ся границі сеї держави — сего на підставі Фредегара означити неможливо. Не підпадає найменшому сумнівови, що воїна обіймала Славян на обох бо-

¹⁾ Fredegar cit. l. IV. 74.

²⁾ Ueber d. Chron. Fredeg. (J. d. böhm. Mus. I. 410).

³⁾ Cit. l. IV. 75.

⁴⁾ Cit. l. IV. 77.

⁵⁾ Cit. l. IV. 87.

ках Дуная. Ми потребуєм лише границі славянських осель означити а ті будуть заразом границями самонської держави. Вже в § 2 ми замітили, що Павло Диякон кладе границю між Славянами і Баварами коло міста Аґунту, теперішнього Іннінхен, або по иньшій думці — Лієнц над Дравою в Тироли. Ся звістка є важною вихідною точкою. Як далеко в иньшій части сягали оселі славянські на захід се розсліджено вже на основі номенклятури топографічної. Отже заселявали Славяни крім долини над Дравою, також єї відноги, де тепер находить ся місточко Віндіш-Матрей, відтак долини Мури та Анїзи. Їх оселі сягали аж до Семерінґу що від них одержав свою назву і до Вінер Нейштадт. Над самим Дунаєм не мешкали вони мабуть, або лиш дуже з рідка, бо тудаж йшов головний шлях, яким сунули ся Авари на захід¹⁾. А що в р. 631 славянські краї на полудне від лїнії Цілли — Віндіш-Матрей були прилучені до мархії Фріаульської, то треба припустити, що теперішня Долїшна а також часть Горішної Австрії на полудни від Дунаю, Стирїя і Каринтия на північ від Драви творили разом уділ Вальдуха. Сей князь володїв сучасно зі Самоном довший час, Альтіох „многі літа“ проживав на єго дворі. Теперішнє королівство Чехії, Моравія та Шлеск стояли безпосередно під рукою Самона. Інтересна є замітка Фредегара, що Славяни, котрі збунтували ся против Обрів, звали ся також „Befulci“. Він і розтолковує значіне сєго імени таким способом: *Winidi vero pugnabant: si vero ad vincendum prevalebant tunc Chuni predas capiendum adgrediebant: Sin autem Winidi superabantur Chunorum auxilio fulti virebus resumebant. Ideo befulci vocabantur a Chunis, eo quod duplicem in congressione certamine vestila priliae facientes, ante Chunis precederint*²⁾. Само по собі єсть се толкованє дуже наївнє. Правдоподібно також назва „befulci“ єсть зіпсутим іменем одного з славянських племен. Она нагадує нам найбільш Вельтів (Vilci) — яких ми опісля знаходимо між середушою Лабою та Одрою. Фредегар не міг собі сєго імени витолкувати та для каламбура перекутив єго на „befulci“. Се тим більш імовірно, що в *Annales Wirzburgenses*³⁾ зустрічаємо варіант сєї назви: *Vulci* (*Varolus perrexit in Slavos qui dicuntur Vulci*). Отже Само володарював над тими Вельтами, і они через вимандрованє Сербів розсунули ся на північ, де їх і в історії знаходимо. В кінци на північ

¹⁾ Kummel, Die Anfänge des deut. Lebens ст. 143—177. Huber, Oesterr. Geschichte I Bd.

²⁾ Cit. I. IV. 48.

³⁾ Pertz M. 9. Ss. II. 239.

від уділу Самона, між Лабою і Салею мабуть аж до Гаволі на півночі протягався край князя Дервана. Цілий сей комплекс від Драви аж до Гаволі складав одну федерацію звістну під назвою „державна Самона“. Її східні границі означити тяжко. Паляцкий побільшує, коли каже, що вона обіймала нинішню західну Галичину. В таких випадках границі природні найбільш правдоподібні, а яко такі вважаємо Білі Карпати та ріку Одру.

Ми що-йно згадали, що держава Самона була федеративно устроєна. Дерван, і по всякій імовірності також Вальдух uznавали зверхність Самона над собою, однак остали на чолі своїх округів. Правда, що до сего останного не згадує Фредегар нічого, однак обставина що, як каже хроніст, Дерван добровільно прилучився до Самона, та аналогія у інших держав славянських при таких случаях вказує, що він і опісля володів Сербами. Що знову Само дійсно уважався верховником всіх територій, підтверджує обставина, що Фредегар величає его все назвою „гех“, коли тамтим двом дає лиш титул „дух“. Само по собі, що ми не можемо говорити про ніякого „короля“ Самона. Се булоб великим анахронізмом, бо на означенє сеї гідности не мали Славяни ще тогди назви. Назва король походить від імени Кароль (Кароль Великий).

Лад на дворі Самона був само по собі славянський; се зазначає Фредегар виразно. По звісткам хроніки панувало на дворі володаря славянського многоженство. Він сам мав мати 12 жінок з котрими мав 22 синів і 15 дочок. Се підходить як раз до відомости про многоженство, що водилося на дворах князів руских, польських та інших славянських.

Які були відносини між Самоном та народом — про се не знає нам франконський хроніст нічого розказати. Звичайно була власть славянських князів у період найдавійший вельми слабка, особливо на заході. Она обмежалася до ролі влади, що виконувала постанови віча. Лише підчас війни мав він більше значінє. Ми знаємо, що всюди, де такі відносини панували при примітивній організації, не могли ніяк витворити більш просторі держави. Се можливе лиш при централізації влади в одній руці. Тому то мусимо припускати, що Само володів абсолютно. Ціле его поведженє вказує вкінці на сесе. Власть дану ему у війні з Аварами задержав і на час спокою тим лекше, що перші літа его пановання виповнювали майже самі війни з Аварами і Франками. Та абсолютна форма володіння зовсім не суперечить федеративному характерови держави, бо пр. на Руси зоставалися ще на довгі часи князі племенні мимо абсолютного режіму князів київських.

Про дальшу внутрішню організацію першої славянської держави не маємо жадних відомостей. Мабуть була она менч більш така, яка опісля повторює ся у всіх славянських державах.

З вістки поданої хроністом виходить, що володів Само 35 літ, отже менч-більш до р. 662. Що опісля стало ся з єго державою, не знаємо. Всі більші держави, що повстали в часї зглядно короткім, розпадають ся звичайно по смерті свого основателя. Так стало ся без сумніву і з державою Самона. Інтереса часткові поодиноких племен славянських розсадили цілу будівлю. Вже св. Еммеран, що р. 680 проповідав над Анїзою, каже¹⁾, що ті околицї пусті і повні руїн.

Відень 20 мая 1896.

¹⁾ Vita S. Emmerani. Acta Sd. septemb. 472.